

Miralay Sadık Bey (1860-1941)

İkinci Meşrutiyet'in ilanında oynadığı rol ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın lideri olmakla bilinen Sadık Bey, 1860 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası tanınmış din âlimlerinden Huzur Dersleri Başmukarriri Filibeli Abdullah Efendi'dir. Ailesi aslen Bursalı olmakla beraber vaktiyle Bursa'dan Filibe'ye göç etmiştir. Asıl adı Mehmet Sadık'tır. Ancak Miralay (Albay) rütbesindeyken askerlikten emekli edilmiş olduğu için Türk Siyasetinde Miralay Sadık olarak tanınmaktadır.

1882 yılında Harbiye'den Süvari Mülazımı (Teğmen) olarak mezun olmuştur. Daha sonra Harbiye'de meç, süvarilik, resim ve Fransızca dersleri vermiştir. Suriye ve Trablusgarp'ta görev alan Sadık Bey son olarak Rumeli'deki 3. Ordu'ya tayin edilmiştir. Manastır'da Kaymakam (Yarbay) rütbesinde 13. Süvari Alayı Komutanı iken Kâzım Karabekir'in teşvikiyle 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş ve Cemiyetin ordu mensupları arasında yayılmasında önemli rol oynamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır Şubesi'nin başına geçen Sadık Bey, İkinci Meşrutiyet'in ilanına giden süreci hazırlayan Şemsi Paşa'nın öldürülmesi ve Müşir Osman Paşa'nın dağa kaldırılmasında etkin bir rol oynamıştır. Bunun yanında Meşrutiyetin ilanı için İttihat ve Terakki adına Manastır'dan İstanbul'a çekilen telgraflar onun kaleminden çıkmıştır. Ayrıca başında bulunduğu Manastır Şubesi'nin çıkardığı *Neyyir-i Hakikat* gazetesi Meşrutiyetin ilanından önce Cemiyetin fikirlerinin yayılmasında ve Manastır'da kamuoyu oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Sadık Bey, Şemsi Paşa'yı öldüren Teğmen Atif Bey'e, suikasttan bir gün sonra 9 Temmuz 1908 tarihinde, o tarihte Şemsi Paşa'yı vuranın kim olduğu belli olmadığı için Atif Bey'in ismini açıkça yazmadan, "Fedai Kardeşimize" başlığıyla bir tebrik telgrafı göndermiştir.

İttihat ve Terakki'nin Manastır Şubesi azalarından Süvari Yüzbaşı Zünun Bey Resneli Niyazi Bey'e, Sadık Bey'i ve onun Meşrutiyetin ilanı öncesi hizmetlerini şöyle anlatmıştır: "Sadık Bey hepsinden ayrı bir şahsiyeti olan insandır. Kılıcı kadar kuvvetli bir kalemi vardır. En mühim tebliğleri, emirleri, planları yapan odur. Uzun zamandır alakalı olan umumi heyet azaları hep onun emir ve fikirleri üzerinde birleşerek çalışırlar. Sadık Bey Manastır'da büyük bir hürmet ile karşılanır. Dürüstlüğü ile herkesi kendine bağlamıştır. Habip, Fahri, Ziya, Ressam İbrahim Şakir Beyler ise en heyecanlı günlerde bir aslan gibi kükreyerek Sadık Bey'in hizmetinde çalışmaktadırlar. ...Şemsi Paşa'nın gelişinde hepimizi bir heyecan kaplamıştı... Sadık Bey'le Ziya ve Habip Beyler bu etrafına zehir saçan insanın vazife sırasında herkesin önünde öldürülmesine karar verdiler. Görüşmenin fazla uzamaması için kendilerini vazifeli saydılar..."

Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki'nin Selanik'te toplanan 1908 Kongresi'ne Dr. Nâzım ve Ömer Naci ile birlikte Manastır delegesi olarak katılmıştır. Bununla birlikte İttihat ve Terakki'nin Manastır grubunu temsil eden Sadık Bey, Merkez-i Umumi'yi teşkil eden Selanik grubu tarafından özenle siyasetten ve İstanbul'dan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Sadık Bey, 14. Süvari Alayı Komutanlığı görevini yürütürken 1908 yılı Eylül ayı başlarında Dersaadet Süvari Dairesi 1. Şube Müdüriyetine tayin edilmiştir. Göreve başlamak için Selanik'ten İstanbul'a doğru yola çıkmış; ancak yolda iken Debre Mutasarrıflığına tayin edildiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine İstanbul'a gelmeden, Arnavutluk'un karışık durumu bahane edilerek tayin edildiği, Debre'ye gitmiştir. 8 Nisan 1909 tarihinde Dâhiliye Nezaretine başvurarak görevden azlini talep etmesi üzerine, Debre Mutasarrıflığından alınmış ve İstanbul'a dönmüştür.

Sadık Bey, İttihat ve Terakki'nin Selanik'te toplanan 1909 Kongresine gönderdiği layihada mason oldukları gerekçesiyle Talat, Cavit ve Hüseyin Cahit Beylerin Cemiyetten çıkarılmalarını talep etmişse de bu layihası gündeme alınmamıştır. Bu girişimine rağmen 1909 Kongresi'nde seçilen Merkez-i Umumi tarafından Naci ve Nafiz Beylerle beraber İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hükümet arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmakla görevlendirilmiştir. İttihat ve

Terakki'nin önde gelen bazı şahıslarına muhalefetine rağmen bu göreve getirilmesindeki en önemli etken askerler arasında taraftarının çok olduğu düşüncesiydi.

İlerleyen süreç içerisinde İttihat ve Terakki'nin önde gelen liderleriyle anlaşmazlığı devam ettiği için 1911 yılında Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi ile beraber İttihat ve Terakki Fırkası içinde Hizb-i Cedit adı verilen muhalif bir hareket başlatmıştır. Harekete 160 İttihat ve Terakki mebusundan 110'u destek vermiştir. Talat Bey (Paşa) ile görüşen Sadık Bey anlaşma için İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümetten ve Meclisten çekilmesini şart koşmuştur. Hizb-i Cedit Grubu, 23 Nisan 1911 tarihinde görüşlerini 10 maddelik bir program halinde İttihat ve Terakki'ye sunmuştur. Grubun talepleri arasında, mebusların imtiyaz ve çıkar peşinde koşmamaları, mebuslukla devlet memurluğunun ayrılması, mebusların nazır olabilmeleri için fırkaca gizli oyla ve tam sayının 2/3 çoğunluğunun sağlanması, kanunlara uyulması, memurların tayin ve azillerinin ciddi bir kurala bağlanması, Kanun-ı Esasi'de hilafet ve saltanatla ilgili hakların güçlendirilmesi için yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasındaki ilişkilerde değişiklik yapılması ve gizli kurulmuş olan derneklerin eylemlerinin yasaklanması gibi maddeler bulunmaktaydı. Hizb-i Cedit'in taleplerinin 1911 kongresinde görüşülmesinin kabul edilmesiyle ortam geçici de olsa durulmuştur. İttihatçıların baskısıyla Sadık Bey de Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından 1 Mayıs 1911 tarihinde Selanik'e tayin edilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın hatıralarında yazdığı şu cümleler, Sadık Bey'in öncülüğünü yaptığı Hizb-i Cedit'in gücünü ve etkisini göstermesi açısından önemlidir: "Miralay Sadık Bey ve arkadaşlarının hazırladıkları hizip meselesi arzu edilen şekilde muvaffak olsaydı, İttihat ve Terakki o zaman parçalanarak, mahvolacaktı".

İttihatçıların baskısıyla Selanik'e tayin edilen Sadık Bey, orada İttihat ve Terakki ve askerlere yönelik bir bildiri yayınlanmıştır. Bildirisinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ya "nigâhbân-ı meşrutiyet" (meşrutiyetin koruyucusu) olarak kalmasını ya da tam olarak bir siyasî fırkaya dönüşmesini önerirken, askerinin de tamamen siyasetten çekilmesini istiyordu. Bu bildiri üzerine 24 Mayıs 1911 tarihinde "hizmet-i askeriyede istihdamı münasip" olmadığı gerekçesiyle miralay rütbesindeyken askerlikten emekli edilmiştir.

Askerlikten emekli edilen Sadık Bey, İstanbul'a dönerek aktif siyasete girmiş ve tüm muhalif siyasi fırkaların birleşerek 21 Kasım 1911 tarihinde kurdukları Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşuna çalışmaların ilerlediği bir süreçte, Lütfi Fikri, Rıza Nur, Rıza Tevfik ve Ahmet Reşit gibi gençlerin davetiyle katılmıştır. Fırkaya davet edilmesinin en önemli sebebi ordu içerisinde çok sayıda taraftarının olduğu düşüncesiydi. Hatta Rıza Nur, bu nedenden ötürü O'nu fırka başkanı seçtirmek istese de bu mümkün olmamıştır. 24 Kasım 1911 tarihinde Damat Ferit Paşa başkan, Sadık Bey de ikinci başkan seçilmiştir. Fırkanın kuruluşundan kısa süre sonra firkada Münevveran Grubu adı verilen Lütfi Fikri, Rıza Nur, Rıza Tevfik gibi isimlerle görüş ayrılığına düşmüştür. Görüş ayrılığının en önemli sebepleri Sadık Bey'in birçok kararı fırkanın yetkili kurullarına danışmadan alması ve parasal konulardır. Hatta 1912 seçimleri öncesi aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı kendi taraftarlarıyla birlikte Hürriyet ve İtilaf'tan ayrılarak İttihâd-ı Osmanî adında bir fırka kuracağı iddia edilmişse de Sadık Bey bunu yalanlamıştır. Sadık Bey'in Balkan Savaşı başladıktan sonra Sadrazam Kâmil Paşa ile görüşerek, fırka yetkili kurullarına danışmadan, 1 Ocak 1913 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası kulüplerini kapatması üzerine Münevveran Grubu firkadan ayrılmış ve fırka bu tarihten sonra tamamen Sadık Bey grubunun eline geçmiştir.

İttihatçıların 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirdiği Bâb-ı Âli Baskınıyla iktidara tam olarak hâkim olmasından sonra hakkında yakalama kararı olduğunu öğrenince önce Atina'ya oradan Paris'e kaçmıştır. Paris'te 1913 Temmuz'unda Şerif Paşa'nın Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın birleştikleri ilan edilmiş ve Sadık Bey

fırkanın ikinci reisi olmuştur. Şerif Paşa ile anlaşmazlığa düşünce Paris'ten Mısır'a geçmiştir. Mısır'da Kahire yakınlarındaki Heliopolis'te ikamet eden Sadık Bey, 1913-1919 yılları arasında olmak üzere burada toplam altı yıl kalmıştır. Mısır'da iken Mahmut Şevket Paşa suikastı nedeniyle Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmış ve "Mahmut Şevket Paşa merhumun keyfiyet-i katlini tertip eden cemiyet-i ihtilaliyenin hariç ve dahilde muharrik ve müşevviklerinden" olduğu gerekçesiyle 11 Şubat 1914 tarihinde giyaben idam cezasına çarptırılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Mısır'da İngilizlerle yakın ilişki içerisinde olan Sadık Bey, Mondros Mütarekesi'nden sonra Damat Ferit Paşa'ya bir mektup yazarak Mısır'da maddi zorluk çektiğini belirttiikten sonra borçlarının ödenmesi ve ülkeye dönmesi için yardım etmesini talep etmiştir. Taleplerinin karşılanması üzerine 8 Mayıs 1919 tarihinde ülkeye dönmüştür. Sadık Bey İstanbul'a dönmeden önce 1919 yılı başlarında, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Müşir Nuri Paşa başkanlığında yeniden kurulmuştu. Sadık Bey İstanbul'a gelir gelmez herhangi bir kongre yapmadan fırka şubelerinden aldığı yetkiyle fırkanın başına geçmiştir. İzmir'in işgali sonrası 26 Mayıs 1919'da İstanbul'da toplanan Saltanat Şurası'na Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi olarak katılmış ve burada okunan yazılı açıklamasının sonunda "devletimizin eski ve tarihi dostu bulunan büyük bir devletin milli ve siyasi mevcudiyetimizi muhafaza etmek suretiyle muzaheret ve dostluğunu" sağlamanın uygun olacağını belirterek İngiliz Mandasını savunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 3 Haziran 1919 tarihinde Havza'dan farklı makamlara gönderdiği telgrafta, Saltanat Şurası'na katılanlardan sadece Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Sadık Bey'in İngiliz Mandasını istediğini özellikle belirtmiştir.

Sadık Bey Saltanat Şurası'ndaki konuşmasında, İngiliz Mandasını savunmanın yanında Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni de eleştirmiştir. Hükümetin ilk zamanlar Hürriyet ve İtilaf Fırkası programı çerçevesinde hareket ederken zamanla kabinenin fırka programından saptığını ifade etmiştir. Aradaki ayrılığı gidermek için Sadık Bey'in Meclis-i Vükelaya ve Ayan üyeliğine atanması gündeme gelmiştir. Damat Ferit Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni temsilen Paris Barış Konferansı'na gitmesinden hemen sonra, Sadarete Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin vekalet ettiği dönemde Sadık Bey, 14 Haziran 1919 tarihinde Meclis-i Vükelaya tayin edilmiştir. Ancak Hürriyet ve İtilaf içinden gelen bazı itirazlar üzerine Ayan üyeliğine atanmamıştır. Bunun üzerine Sadık Bey 18 Haziran 1919 tarihinde Meclis-i Vükela üyeliğinden istifa etmiştir. Sadık Bey'in istifa sebebi söz verdiği halde hükümetin memurlar arasında tasfiye yapmaması olarak açıklanmıştır. Bu arada Paris'te bulunan Damat Ferit Paşa'nın "Fransız muhibbi" (Fransız dostu) olduğunu açıklaması kabine ile fırka arasındaki ipleri iyice germiştir. Neticede 25 Haziran 1919 tarihinde Sadık Bey, Damat Ferit Paşa Kabinesinin Hürriyet ve İtilaf ile bir irtibatının kalmadığını açıklamış ve kabinedeki nazırların da istifa etmedikleri takdirde fırkayla ilişkilerinin kesileceğini ilan etmiştir. Sadık Bey'in Damat Ferit Paşa ile anlaşmazlığa düşmesi fırka kurucuları arasında baştan beri var olan şahsi çekişmeleri artırmış ve çekişme fırkanın bölünmesiyle sonuçlanmıştır. 1920 Mayıs ayı sonunda Sadık Bey'in kongre yapmadan yeni bir Merkez-i Umumi listesi ilan etmesi üzerine fırkadan istifa edenler Mustafa Sabri Efendi'nin başkan olduğu Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurmuşlardır. Bu yeni fırkaya Damat Ferit ve Padişah da destek vermiştir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Sadık Bey, Sait Molla tarafından kurulan ve üyelerinin çoğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne de girmiştir. Hürriyet ve İtilaf içindeki hizipleşme buraya da yansımış ve Sadık Bey 22 Eylül 1921 tarihinde yapılan bir kongre darbesiyle Sait Molla'nın yerine başkan seçilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Sait Molla bir karşı kongre darbesiyle başkanlığı tekrar ele geçirmiştir.

Sadık Bey, İngiliz mandası taraftarı olduğu için Milli Mücadele'nin karşısında yer almıştır. Bu nedenle Ankara Hükümeti tarafından 8 Haziran 1920 tarihinde vatana ihanet suçundan dolayı hakkında kanuni takibat yapılması istenmiş ve

Ankara Asliye Ceza Mahkemesi tarafından 3 Temmuz 1920 tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 2. maddesi gereğince gıyaben idama mahkûm edilmiştir. Milli Mücadele'nin başarılı olması üzerine İngiltere Sefaretine sığınan Sadık Bey, bir iki gün Taşkışla'da kaldıktan sonra İngilizlerin sağladığı vapurla 8 Kasım 1922'de Romanya'ya kaçmıştır. 1924 yılında 28 sıra numarasıyla 150'likler listesine dâhil edilmiştir. 28 Mayıs 1927 tarihinde TBMM'de kabul edilen kanunla da Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır.

1922-1941 yılları arasında 19 yıl Romanya'da kalmıştır. 1926 yılına kadar Köstence'de, 1926 yılından sonra ise Dobruca'nın Hırsova köyünde maddi bakımdan zorluklar içinde yaşamıştır. Geçimini önce şoförlük sonra badana işleri yapan oğlu Muhittin temin etmiştir.

Cumhuriyetin ilanının 10. yılı olan 1933 yılında çıkarılması planlanan af yasasının 150'likleri de kapsayacağı yönünde haberler ortaya çıkınca Suriye'de çıkan *Vahdet* gazetesinin 13 Ağustos 1933 tarihli nüshasında Sadık Bey'e atfen pişmanlık mektupları yayınlanmıştır. Ancak Sadık Bey, bu mektupları kendisinin yazmadığını belirterek olayı yalanlamıştır. 1933'te çıkarılan affa da 150'likler dâhil edilmemiştir. 150'likler 29 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan kanunla affedilmiştir. Ancak Sadık Bey çıkarılan affa yurda dönmeyi reddetmiştir. Kızı Leman Hanım *Vatan* gazetesine verdiği röportajda, "Onun istediği affedilmek değildi, günahsızlığının anlaşılmasını, masumiyetinin tanınmasını bekliyordu" diyerek babasının affa dönmek istemediğini belirtmiştir.

Sadık Bey, 1940 yılında TBMM'de milletvekili olan yeğeni Alaattin Gövsa aracılığıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup yazarak "affedilmiş bir vatan suçlusu gibi" vatanına dönmek istemediğini ve vatana ihanet lekesinin ölmeden önce alnından silinmesine yardım etmesini talep etmiştir. İsmet İnönü'nün Bükreş Türk Büyükelçiliğine verdiği talimatla ailesiyle birlikte ülkeye dönmüştür.

Nefes darlığı hastalığına müptela olan Sadık Bey, Romanya vapuru Büyükdere önlerine gelince heyecanlanarak rahatsızlanmıştır. 4 Şubat 1941 Salı günü 12.30'da İstanbul'a gelen Sadık Bey'i yeğenleri Alaattin ve Salahattin Gövsa karşılamış ve Kadıköy'deki evlerine götürmüşlerdir. Ancak rahatsızlığı artınca saat 15.00'te Numune Hastanesi'ne kaldırılmış ve memlekete geldiği 4 Şubat 1941 gününün akşamı saat 21.30'da hayatını kaybetmiştir. 81 yaşında hayatını kaybeden Sadık Bey Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir. Evli olan Sadık Bey'in iki kızı ve bir oğlu olmuştur. Eşi ve bir kızı Dobruca'da iken ölmüştür. Arapça ve Fransızca bilen ve iyi resim yapan Sadık Bey, tasavvufa meraklı olup Melami Tarikatına mensuptur. Kızı Leman Hanım hatıralarını yazdığını belirtiyorsa da henüz ortaya çıkmamıştır.

Ahmet Ali GAZEL

KAYNAKÇA

-ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara 1997.

-BİRİNCİ, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul 1990.

-GAZEL, Ahmet Ali, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nı Bölünme Noktasına Getiren Hizb-i Cedid Hareketi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, Erzurum 2011, s. 259-268.

-GAZEL, Ahmet Ali, **Lütfi Fikri'nin Tanzimat'ı**, Konya 2007.

-GÖL Hacer, **Milli Mücadele Döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

-HALICI, Şaduman, **Yüzellilikler**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1998.

-KARABEKİR, Kâzım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, İstanbul 1995.

-NUR, Rıza, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Öldü?**, (Yayına Hazırlayan: İlhami Yalınkılıç), İstanbul 1996.

-SOYSAL, İlhami, **150'likler**, İstanbul 1985.

-TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, II, İstanbul 1999.

-UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey'in Hatıratı**, İstanbul 2004.

-Ziya Şakir, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul 2011.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/miralay-sadik-bey-1860-1941/?pdf=5567> adresinden erişilmiştir